

УДК 343.226:343.7

DOI https://doi.org/10.32836/2521-6473-2019-4-198-204

Г. М. Собко, кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права
та кримінології факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування Одеського
державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗАВОЛОДІННЯ ЧУЖИМ МАЙНОМ ТА ЇХ ЗАКОНОДАВЧЕ ВІДОБРАЖЕННЯ

Стаття присвячена аналізу об'єктивних та суб'єктивних ознак насильницького заволодіння чужим майном. У ч. 4 ст. 13 Конституції України закріплено положення, згідно якому «всі суб'єкти права власності рівні перед законом». Однією з гарантій рівності захисту всіх форм власності є відповідальність за злочини проти власності, яка передбачена у розділі VI Особливої частини КК, незалежно від того, на яку форму власності було вчинене злочинне посягання. Тому посягання може бути вчинене на приватну, комунальну або державну власність.

Основним безпосереднім об'єктом насильницького грабежу, розбою та вимагання є право власності. Звичайним проявом вартості речі є її грошова оцінка. З огляду на це, предметом злочинів проти власності, які полягають у розкраданні майна з володіння іншої особи, визнаються документи, які виконують роль грошового еквівалента і надають майнові права без будь-якого додаткового оформлення (цінні папери, білети грошово-речової лотереї, талони на паливно-мастильні матеріали, білети на проїзд транспортом тощо).

Суб'єктивна сторона таких злочинів характеризується виною у формі прямого умислу і корисливою метою. Здійснюючи, наприклад грабiж, розбiй або вимагання, винний усвідомлює суспільну небезпеку своїх дій, передбачає можливість або неминучість настання суспільно небезпечних наслідків і бажає їх настання. Ці наслідки мають вираз у спричиненні матеріальної шкоди потерпілому і отриманні майнової вигоди винним.

Розбираючи зміст умислу стосовно аналізованого діяння, слід зазначити, що це злочинне посягання по своєму характеру і спрямованості може бути віднесено до злочинів, суспільна небезпека, злочинна сутність і зміст яких достатньо очевидні кожній людині. Будь-яка людина усвідомлює те, що вкрасти чужу річ, а тим більше відібрати із застосуванням насильства означає скоїти злочин.

Можна дійти висновку, що під корисливими злочинами проти власності із застосуванням насильства розуміються протиправні, суспільно небезпечні дії, спрямовані на заволодіння чужим майном, вчинені з корисливою метою, способом вчинення яких є застосування фізичного або психічного насильства.

Ключові слова: суб'єктивні ознаки, об'єктивні ознаки, насильство, заволодіння майном, умисел, корисливі злочини, мотив, мета.

G. M. Sobko. Objective and subjective signs of violent appropriation of property and their legislative definitions

The article is devoted to the analysis of the objective and subjective signs of violent seizure of someone else's property. In Part 4 of Article 13 of the Constitution of Ukraine stipulates that "all subjects of property rights are equal before the law". One of the guarantees of equality of protection of all forms of property is liability for crimes against property, which is provided for in Section VI of the Special Part of the Criminal Code, irrespective of the form of ownership of which the criminal offense was committed. Therefore, the encroachment may be on private, communal or public property. The main direct object of violent robbery, robbery and extortion is property rights. The usual manifestation of the value of a thing is its monetary value. In view of this, the subject of crimes against property, which is theft of property from the possession of another person,

© Г. М. Собко, 2019

are recognized documents that perform the role of monetary equivalent and give property rights without any additional registration (securities, tickets of the monetary lottery, coupons for fuel and lubricants, tickets for transport, etc.).

The subjective side of such crimes is characterized by guilt in the form of direct intent and selfish intent. In carrying out, for example, robbery, robbery or extortion, the perpetrator is aware of the public danger of his actions, foresees the possibility or inevitability of occurrence of socially dangerous consequences and desires their occurrence. These consequences have the effect of causing material harm to the victim and obtaining the perpetrators' property benefits.

When considering the intent of the act under analysis, it should be noted that this criminal assault by its nature and purpose can be attributed to crimes, social danger, the criminal nature and content of which are sufficiently obvious to every person. Anyone realizing that stealing someone else's thing, and even more so using violence – means committing a crime.

It can be concluded that self-serving crimes against property with the use of violence are understood as unlawful, socially dangerous actions aimed at the seizure of another's property, committed with a selfish purpose, the method of which is the use of physical or mental violence.

Key words: subjective features, objective features, violence, seizure of property, intent, selfish crimes, motive, purpose.

Постановка проблеми. Серед негативних явищ у сфері захисту конституційних прав і свобод громадян України останнім часом звертають на себе увагу проблеми забезпечення особистої недоторканності та створення належних, а головне безпечних умов життєдіяльності людей. Особливе занепокоєння викликає не лише той факт, що в Україні протягом досить тривалого часу спостерігається стійка тенденція до існування доволі високого рівня агресивної корисливо-насиленої злочинності, до якої належать вкрай небезпечні форми злочинних посягань на власність та особу власника, але й посилення жорстокості та цинізму під час вчинення інших злочинів, їх інтеграції в рамках цілісної системної злочинної діяльності. Нормою стає поєднання таких злочинів, як бандитизм, викрадення людини та вимагання в діяльності організованих злочинних угруповань.

У 2018 році в Україні зареєстровано 386 тисяч кримінальних правопорушень. При цьому кількість тяжких і особливо тяжких злочинів із цього числа – 138 тисяч. Найбільший масив серед скоєних злочинів становлять крадіжки (191 тисяча) та шахрайства (27 тисяч). Кількість розбійних нападів – 1622, грабежів – 10,6 тисяч. У 2019 році в Україні зареєстровано 789 565 крадіжок, 178 612 випадків шахрайства, 586 424 випадків розбою, 237 873 грабежів [1].

Отже, статистика свідчить, що частка злочинів проти власності в структурі зареєстрованих злочинів перевищує 50%. Крім того, навіть порівняно з даними 2018 року можна констатувати шалене збільшення кількості вказаних злочинів. Одним із завдань Кримінального кодексу України законодавець визначив охорону власності громадян. У зв'язку з цим обов'язком держави є вироблення комплексної системи протидії злочинності, в тому числі проти власності громадян.

Аналіз судової та слідчої практики свідчить, що протидія та боротьба зі злочинністю можуть бути ефективними лише за умови подальшого вдосконалення теоретичних знань, практичних вмінь та навичок запобігання окремим категоріям злочинів з урахуванням основоположних і новітніх надбань, досягнень та розробок вітчизняної та закордонної науки.

Наведене свідчить про актуальність теми дослідження, її наукове значення та прикладну цінність вирішення проблем, що накопичені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми запобігання корисливо-насиленої злочинності не раз ставали предметом наукового дослідження. Протягом останнього часу у вітчизняній кримінології з цієї проблематики захищено докторську дисертацію О.М. Гуміним та кандидатські дисертації В.С. Батиргарєєвою, М.Ю. Валуйською, Л.В. Левицькою,

О.О. Ходимчук, О.Ю. Юрченко та Н. В. Яницькою. Крім того, О.М. Храмцовим проведено дослідження кримінологічних проблем вербальної агресії.

Для розгляду окресленого питання автор проаналізує:

1. Особливості об'єктивних ознак насильницького заволодіння чужим майном та їх законодавче відображення.

2. Особливості суб'єктивних ознак насильницького заволодіння чужим майном.

Що стосується поставленої мети – об'єктивної сторони злочинів проти власності, то їх основним безпосереднім об'єктом є право власності на майно, передусім право з приводу володіння, користування і розпорядження майном.

Виклад основного матеріалу. Оскільки КК України 1960 р. встановлював окремо відповідальність за заволодіння державним, колективним (до цього – громадським), індивідуальним майном, то безпосередній об'єкт насильницького грабежу, розбою та вимагання залежав від форми власності. У ч. 4 ст. 13 Конституції України закріплено положення, згідно якого «всі суб'єкти права власності рівні перед законом». Однією з гарантій рівності захисту всіх форм власності є відповідальність за злочини проти власності, яка передбачена у розділі VI Особливої частини КК, незалежно від того, на яку форму власності було вчинене злочинне посягання. Тому посягання може бути вчинене на приватну, комунальну або державну власність [2, с. 342].

Основним безпосереднім об'єктом насильницького грабежу, розбою та вимагання є право власності. Якщо виходити з того, що об'єктом злочину є цінності, які охороняються кримінальним законом, то об'єктом злочинів проти власності із застосуванням насильства слід визнавати матеріальні блага, проти яких спрямоване злочинне посягання. Додатковими обов'язковими об'єктами насильницького грабежу, розбою, вимагання виступають особисті блага – життя, здоров'я (психічна або фізична недоторканність людини).

Особливе значення при вчиненні таких злочинів має їх предмет. Предметом є речі матеріального світу, на які безпосередньо впливає винний, здійснюючи злочинне посягання на об'єкт. Майно, як предмет злочинів проти власності із застосуванням насильства, має певні обов'язкові ознаки фізичного, економічного та юридичного характеру. До фізичних ознак належить те, що вказані речі завжди матеріальні, є частиною матеріального світу. За відсутності фізичної ознаки не можуть бути предметом майнових злочинів із застосуванням насильства: ідеї, погляди, прояви людського розуму. Також не може бути предметом таких злочинів людина як фізична особа, а її викрадення слід кваліфікувати за відповідними статтями розділу III Особливої частини КК. Економічними ознаками таких речей є те, що вони повинні:

1) мати цінність, що має вираз у грошовій вартості, здатність задовольняти матеріальні та пов'язані з ними потреби людини;

2) бути відокремленими від природного середовища чи бути створеними заново.

Звичайним проявом вартості речі є її грошова оцінка. З огляду на це предметом злочинів проти власності, які полягають у розкраданні майна з володіння іншої особи, визнаються документи, які виконують роль грошового еквівалента і надають майнові права без будь-якого додаткового оформлення (цінні папери, білети грошово-речової лотереї, талони на паливно-мастильні матеріали, білети на проїзд транспортом тощо). Не визнаються предметом таких злочинів (принаймні, закінчених), так звані легітимаційні знаки (жетони камери схову, гардеробні номерки тощо), а також різноманітні накладні, квитанції, чеки, довіреності, інші документи, які самі по собі не мають вартості, а лише надають право на одержання майна. Це ж стосується і квитків на проїзд авіаційним, автомобільним, водним та залізничним транспортом, які можуть бути використані за призначенням лише після додаткового оформлення (внесення прізвища володільця, заповнення іншого тексту, скріплення печаткою, компосту-

вання тощо) [3, с. 54]. Заволодіння такими предметами є підготовкою до відповідних посягань і підлягає правовій оцінці з урахуванням положень ст. 14 КК.

Викрадення, вимагання офіційних чи приватних документів, що знаходяться на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності і не мають грошової оцінки та мінової властивості, вчинене з корисливих мотивів або в інших особистих інтересах, не може визнаватися злочином проти власності і за наявності підстав потребує кваліфікації за ст. 357 КК.

Предметом викрадення, вимагання не можуть виступати природні багатства в їх природному стані – блага, які, хоч і мають об'єктивну цінність, проте не створені повністю або частково працею людини (наприклад, ліс на пні, дичина у лісі, риба у природних водоймах). Протиправне повернення таких об'єктів у свою власність за наявності підстав може розглядатися як злочини проти довкілля і кваліфікуватися, зокрема, за ст.ст. 246, 248, 249 КК.

Юридичними ознаками майна як предмета грабежу, розбою, вимагання є те, що, по-перше, таке майно повинно бути чужим для винного, по-друге, воно, як правило, має належати на праві власності іншому суб'єкту права власності, по-третє, воно не повинно виступати предметом злочинів, відповідальність за які передбачена іншими розділами Особливої частини КК України. Чужим слід визнавати майно, яке не перебуває у власності чи законному володінні винного. Не є власниками майна колективних підприємств, підприємств, які засновані на власності об'єднань громадян, акціонерних товариств члени (акціонери) цих підприємств, об'єднань і товариств, а тому незаконне заволоніння ними таким майном утворює склад відповідного злочину проти власності. Не є чужим для кожного з подружжя, а отже не може визнаватися предметом злочинів проти власності майно, яке нажите подружжям за час шлюбу і яке знаходиться у спільній сумісній власності подружжя. Водночас, роздільне майно подружжя (яке належало кожному з подружжя до одруження, одержане одним із подружжя під час шлюбу в дар чи в порядку успадкування або належить йому за шлюбним контрактом, а також речі індивідуального користування) є власністю кожного з них, отже, неправомірне заволоніння таким майном одним із членів подружжя утворює склад відповідного злочину проти власності. Таким, що перебуває у спільній сумісній власності, слід визнавати також майно, набуте в результаті спільної праці членів сім'ї, якщо інше не передбачено письмовою угодою між ними. Чужим є для осіб, які ведуть фермерське господарство, майно такого господарства, оскільки фермерське господарство є юридичною особою і це майно належить особам на праві спільної часткової власності. Володіння, користування і розпорядження майном, яке за правом спільної сумісної власності належить подружжю, здійснюється такими особами за взаємною домовленістю. Порушення ними цього порядку може за наявності для того підстав утворювати склад самоправства і кваліфікуватися за ст. 356 КК.

Викрадення, вимагання вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської, пневматичних рушниць, сигнальних, стартових та газових пістолетів, ракетниць, вибухових пакетів та інших імітаційно-піротехнічних і освітлювальних засобів, що не містять в собі вибухових речовин і сумішей, бойових припасів до гладкоствольної мисливської зброї), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, прекурсорів, обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, документів, штампів, печаток, виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, виборчого протоколу чи протоколу комісії з референдуму або скриньки з бюлетенями, приватизаційних паперів, викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, викрадення предметів, що знаходяться в місці поховання або на трупі, викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених не може

кваліфікуватися за статтями розділу VI Особливої частини КК. Незаконне заволодіння таким специфічним майном виділене законодавцем в окремі склади злочинів (ст.ст. 262, 308, 312, 313, 357, ч. 3 ст. 158, ч. 3 ст. 234, 410, 297, 432 КК).

Неоднозначно вирішується серед науковців питання з приводу віднесення до предмету насильницьких злочинів проти власності предметів які повністю або частково вилучені із цивільного обігу (зброя, вибухові речовини, вибухові пристрої, радіоактивні матеріали, наркотичні засоби, психотропні речовини та інше). Одні вчені вважають, що предмети які вилучені із цивільного обороту, не можуть бути предметами злочину проти власності, оскільки, щоб бути такими, річ повинна мати вартість, через що вона здатна брати участь цивільному обороті [4, с. 23]. Прихильники іншої точки зору вважають, що до майна як до предмету злочинів мають бути віднесені як предмети, що вільно обертаються в цивільному обігу, так і предмети, вилучені з нього [5, с. 298; 6, с. 16].

На думку автора, об'єктивні і суб'єктивні ознаки злочинів проти власності із застосуванням насильства зберігаються незалежно від того, вилучені або не вилучені предмети із цивільного обігу. Вилучені предмети, вилучені із цивільного обороту, хоча і характеризуються особливими умовами обертання, але разом з тим мають свою визначену вартість. Такі обмежені умови обертання подібних матеріальних предметів обумовлені особливою цінністю, важливістю їх для держави і тим, що у разі вільного обертання таких предметів збільшується ступінь і характер суспільної небезпеки злочинів. Підтвердженням такого підходу є наявність в КК спеціальних норм про відповідальність за викрадення або вимагання предметів, повністю або частково виключених із цивільного обороту. Так, наприклад ст. 262 КК передбачає кримінальну відповідальність за викрадення, вимагання вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів.

Незаконне заволодіння транспортним засобом визнається злочином проти безпеки руху та експлуатації транспорту і підлягає кваліфікації за ст. 289 КК.

Предметом злочинів проти власності із застосуванням насильства може бути як рухоме, так і нерухоме майно: житлові будинки, квартири, засоби виробництва, транспортні засоби, грошові кошти, монетарні метали, предмети домашнього господарства, продуктивна і робоча худоба, насадження на земельній ділянці, вироблена продукція, акції, деякі інші цінні папери, а також інше майно споживчого і виробничого призначення.

Об'єктивна сторона корисливих злочинів проти власності, поєднаних із насильством полягає в тому, що винна особа тим чи іншим способом обертає чуже майно, право на майно або вимагає здійснення інших дій майнового характеру на власну користь або інших осіб. Такі дії повинні заподіювати майнову шкоду власникові. Особливістю таких злочинів є насильницький спосіб їх здійснення.

Оскільки, грабіж є злочином з матеріальним юридичним складом, то вважається закінченим з моменту, коли винна особа вилучила майно і має реальну можливість розпоряджатися чи користуватися ним (заховати, передати іншим особам тощо) – було закріплено в абз. 1 п. 6 постанови ПВСУ № 12 від 25.12.1992. Юридичний склад розбою є злочином з усіченим складом, тому закінченим він є з моменту нападу, поєднаного з застосуванням або з погрозою застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, незалежно від того, заволоділа винна особа майном потерпілого чи ні – абз. 2 п. 8 названої постанови. Основний склад вимагання є злочином з формальним складом і тому його треба вважати закінченим з моменту пред'явлення вимоги, поєднаної із вказаними у законі погрозами або насильством, незалежно від того чи досягнута поставлена мета винним, чи ні – абз. 2 п. 7 зазначеної постанови [7, с. 84–85]. Кваліфікований і особливо кваліфікований склад вимагання є злочином з формально-матеріальним складом.

Суб'єктивна сторона таких злочинів характеризується виною у формі прямого умислу і корисливою метою. Здійснюючи, наприклад грабіж, розбій або вимагання, винний усвідомлює суспільну небезпеку своїх дій, передбачає можливість або неминучість настання суспільно небезпечних наслідків і бажає їх настання. Ці наслідки мають вираз у спричиненні матеріальної шкоди потерпілому і отриманні майнової вигоди винним.

Розбираючи зміст умислу стосовно аналізованого діяння, слід зазначити, що це злочинне посягання по своєму характеру і спрямованості може бути віднесено до злочинів, суспільна небезпека, злочинна сутність і зміст яких достатньо очевидні кожній людині. Будь-яка людина усвідомлює те, що вкрасти чужу річ, а тим більше відібрати із застосуванням насильства – означає скоїти злочин. Лише у виняткових випадках може виникнути ситуація, коли при заволодінні чужим майном особа не усвідомлює суспільної небезпеки і протиправності вчинюваних нею дій. Така ситуація може, наприклад, відбутися у разі, коли особа сумлінно помиляється щодо приналежності майна, не усвідомлює протиправність своїх дій.

Таким чином, суб'єкт злочину усвідомлює, що він незаконно і безоплатно, свідомо, використовуючи насильство, вилучає чуже майно, яке йому не належить. Передбачаючи спричинення своїми діями майнової шкоди власникові або іншому законному володільцю майна, винний бажає заволодіти даним майном з метою повернення його на свою користь або на користь третіх осіб і тим самим бажає настання цієї майнової шкоди.

Спрямованість умислу у злочинах проти власності із застосуванням насильства визначається корисливою метою. Сутність корисливості полягає у прагненні винного задовольнити свої матеріальні потреби за чужий рахунок, шляхом насильницького вилучення майна, на яке у нього немає права. Корислива мета – усвідомлений злочинний результат, до досягнення якого прагне винний, і має місце як у випадках злочинного повернення чужого майна винним на свою користь, так і у випадках передачі цього майна іншим особам, в матеріальному становищі яких винний зацікавлений.

Дещо складніше з розумінням корисливої мети при передачі майна третім особам. У цьому випадку винний або має намір отримати матеріальну вигоду шляхом подальшого отримання назад певної частини переданого майна від третіх осіб, або його корисливі прагнення задовольняються незаконним збагаченням тих осіб, в долі яких злочинець особисто зацікавлений (родичі, утриманці, друзі). При отриманні винним матеріальної вигоди для інших осіб, його дії можуть характеризуватися корисливим прагненням лише в тому випадку, якщо злочинець розраховує отримати від осіб, на користь яких він діє, якусь матеріальну вигоду в майбутньому. Тобто, злочин не перестає бути корисливим навіть у випадку, коли злочинець обертає викрадене на користь іншої особи, оскільки мотивом такого викрадення є також корислива зацікавленість – незаконно збагатити іншу особу (рідних, близьких, друзів) [2, с. 344].

Мотив у насильницьких злочинах проти власності є корисливим. Однак, корисливий мотив не є обов'язковою ознакою вказаних злочинів. Оскільки, при вчиненні розбійного нападу групою осіб не всі учасники можуть керуватися корисливими мотивами, їх поведінка може обумовлюватися іншими потребами, наприклад, допомога іншій особі, досягнення «поваги» з боку інших.

Суб'єкта корисливих злочинів проти власності із застосуванням насильства, крім досягнення певного віку та осудності, як передумову притягнення до кримінальної відповідальності, може характеризувати ряд додаткових юридичних ознак, наприклад, вчинення таких дій повторно або за попередньою змовою групою осіб.

Висновки. Можна дійти висновку, що під корисливими злочинами проти власності із застосуванням насильства розуміються протиправні, суспільно небезпечні дії, спрямовані

на заволодіння чужим майном, вчинені з корисливою метою, способом вчинення яких є застосування фізичного або психічного насильства.

Особливостями об'єктивних ознак насильницького заволодіння чужим майном є те, що їх об'єктивну сторону характеризує насильство. Це стосується таких злочинів проти власності, як розбій, вимагання, погроза знищення майна. Насильство є саме способом вчинення корисливих посягань на власність із застосуванням насильства. Помилково визнавати насильство як засіб вчинення відповідних корисливих злочинів. Будь-який злочин є конкретним вольовим актом поведінки людини у формі дії або бездіяльності. В реальній дійсності злочинне діяння завжди характеризується місцем, часом, обстановкою і способом його вчинення. Ці об'єктивні ознаки, незалежно від того вказані вони в законі чи ні, при описанні відповідної форми (виду) злочинної поведінки притаманні будь-якому злочину.

Безпосереднім основним об'єктом вимагання як майнового злочину є не відносини власності, а майнові відносини в широкому їх розумінні, що найбільш точно відображають характер такого діяння. Додатковим об'єктом вимагання не слід визнавати особу як занадто широке і таке, що має безліч визначень поняття.

Що стосується особливостей суб'єктивних ознак насильницького заволодіння чужим майном, то суб'єктивна сторона злочинів проти власності характеризується умисною формою вини, частіше за все з прямим умислом (усі форми та види розкрадання, розбій, здирництво, завдання майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою, угон). З прямим і непрямим умислом може бути вчинено умисне знищення чи пошкодження майна. Для багатьох складів злочинів обов'язковою є корислива мета.

Список використаних джерел:

1. Загальний рівень злочинності в Україні знизився на вісім відсотків. Сайт МВС URL: https://mvs.gov.ua/ua/news/16243_U_2018_roci_zagalnyi_riven_zlochinnosti_v_Ukraini_znizivsya_na_visim_vidsotkiv_FOTO.htm.
2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Ю.В. Александров, П.П. Андрушко, В.І. Антипов та ін.; відп. ред. С.С. Яценко. 4-ге вид., переробл. та доповн. К. : А.С.К., 2005. 848 с.
3. Кригер Г.А. Квалификация хищений социалистического имущества. 2-е изд., испр. и доп. М. : Юрид. лит., 1974. 176 с.
4. Владимирова В.А. Квалификация похищений личного имущества. М. : Юрид. лит., 1974. 208 с.
5. Курс советского уголовного права: Часть особенная: в 6-ти томах / под ред. А.А. Пионтковского и др. М. : Наука, 1971. Т. 5.: Преступления против личности, ее прав. Хозяйственные преступления. 572 с.
6. Тишкевич И.С. Личная собственность граждан под охраной закона: Уголовно-правовые аспекты. Мн. : Изд-во БГУ, 1983. 143 с.
7. Збірник Постанов Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / упоряд. Н.О. Гуторова, О.О. Житний. Х. : Одиссей, 2000. 448 с.